

Vakbeweging en cultuurbeleid

L. A. Welters

'Wanneer men de klassenstrijd beperkt tot de strijd voor stoffelijke belangen, voert hij rechtstreeks tot het tegendeel: tot de opname van de arbeidersklasse in de burgerlijke cultuurwereld' (Koois-Vorrink, 1928)

Beroep op de vakbeweging

'Het Colloquium constateert, dat het beleidsinstrumentarium van de overheid een beperkte invloed heeft op het totale culturele proces... Geconstateerd wordt, dat de commercie grote aandacht besteedt aan manifeste en potentiële culturele behoeften en daarop slagvaardig reageert. Opvallend is daartegenover het weinig uitgesproken karakter van het culturele wensenpakket, dat van de zijde van vakbeweging en politieke partijen komt. In dit verband moet gewaarschuwd worden tegen het betrekkelijk isolement van het beleidsinstrumentarium van de overheid binnen de culturele werkelijkheid', aldus de Nationale Commissie Nederland in zijn colloquium Cultuurbegrip en Cultuurbeleid 1974.¹

In datzelfde jaar wordt de 'bona fide vakbeweging' over de horizon van de cultuur heengesloten in een 'kritisch' blad, omdat zij uitsluitend uit zou zijn op materiële belangen en... de beweeglijkheid zou missen van 'mobiele groepen' in 'natuurlijke leef- en werkverbanden als actiegroepen in straat, wijk of bedrijf'.²

In *Ruimzicht*³ van dat jaar vroeg ik mij af of er een taak zou zijn weggelegd voor de vakbeweging voor de immateriële belangenbehartiging, gelet op de omstandigheid dat de gesubsidieerde cultuur een uiterst beperkte en eenzijdige maatschappelijke reikwijdte blijkt te hebben en het cultuurbeleid meer de resultante lijkt van een compromis tussen subsidiënt en gesubsidieerde dan een inspirerende werkelijkheid voor grote groepen burgers.

In het in 1970 gehouden symposium 'Arbeid, vrije tijd en cultuur', georganiseerd door Bekaert NV en de Stichting Industrie-Universiteit te België, werd uitgebreid stilgestaan bij de relatie vakbeweging en cultuur,⁴ vooral door vertegenwoordigers van de vakbeweging in België en Zweden. Onder meer de volgende stellingen werden naar voren gebracht:

- Arbeid, vrije tijd en cultuur zijn nauw aan elkaar verbonden en verdienen dus geen afzonderlijke aandacht, maar altijd een gemeenschappelijke.
- De planners en aanbieders van culturele goede-

ren en diensten kennen de arbeidsvoorwaarden van de meeste werknemers niet, waardoor deze goederen en diensten bij voorbaat al niet terecht komen bij deze werknemers; zo heeft 10 % van de werknemers in de industrie ten gevolge van het toegenomen lawaai gehoorschade; alleen hierdoor mag men dus al aannemen dat hun muzikale ervaring beperkt is.

— De planners en aanbieders van culturele goederen en diensten plannen en bieden aan voor zichzelf en hebben doorgaans zelf reeds erg goede immateriële arbeidsvoorwaarden.

— Cultuurbeleid moet zijn: (immateriële) arbeidsvoorwaardenbeleid.

In 1972 vond een door het CFDT in Frankrijk georganiseerd mini-debat plaats over vakbeweging en cultuurbeleid.⁵ In de toespraak van Eugène Descamps en de daarop gevolgde discussie vallen de volgende drie uitspraken op:

— De vakbeweging heeft een culturele taak, deze dient primair zichtbaar te worden in het nastreven van meer verantwoordelijkheid van de individuele arbeider binnen zijn bedrijf.

— In navolging van Paul Lafargue's adagium dient de vermindering van arbeidstijd gebruikt te worden voor culturele activiteiten, immateriële lotsverbetering, welke activiteiten niet alléén door de overheid dienen te worden gecontroleerd, laat staan door de ondernemers. De vakbeweging heeft hier een essentiële taak.

— De huidige culturele organisaties hebben zich evenwel autonoom ontwikkeld, los van de vakbeweging en los van de 'werkelijke' behoeften van haar leden.

Recentelijk verscheen er ook een rapport van het TUC uit Engeland over vakbeweging en cultuur,⁶ waarin drie oorzaken genoemd worden van de beperkte maatschappelijke betekenis van de cultuur- en in het bijzonder de kunsten in Engeland: de be-

Drs. L. A. Welters (1942) is directeur van de dr. E. Boekmanstichting, Sociaal Wetenschappelijk studiecentrum voor kunst en cultuur. Hij publiceert regelmatig over cultuurbeleid.

Adres: Prinses Irenelaan 23, Bussum, tel. 02159-16177.

staande ongelijke kansen in creatief onderwijs onder de verschillende bevolkingsgroepen, de historische vergissing om de kunst van het volk te verwaarlozen en in te ruilen voor een officiële cultuur en last but not least de autonome groei van culturele organisaties. Het TUC wil een eigen culturele raad en eist van de overheid een vergaande vorm van culturele decentralisatie.

Sedert 1972 krijgt het 'welzijnsbeleid' bij de vakbeweging in Nederland openlijk aandacht. Naast de bij de vakcentrales aangetrokken verbondsbestuurders met o.a. de portefeuille welzijn, wordt genoemde aandacht onder andere zichtbaar in de verklaringen van het Overlegorgaan der Vakcentrales naar aanleiding van de jaarlijkse Miljoenennota en Troonrede, de jaarlijkse urgentienota van de drie vakcentrales die tesamen met de nota arbeidsvoorwaardenbeleid de hoofdschotel vormt bij de onderhandelingen om tot een centraal accoord te komen, en tenslotte door afzonderlijke of gezamenlijke reacties van de vakcentrales op beleids- of discussie-nota's van de regering of de Minister van CRM.⁷ Recentelijk verscheen het commentaar van de FNV op de in 1976 uitgebrachte regeringsnota 'Kunst en Kunstbeleid'.⁸

In een samenspraak tussen de voorzitter van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en de voorzitter van de Industriebond NVV — medeopsteller van de nota 'Fijn is anders' — verklaarde de interviewer in verband met bovenvermeld commentaar: 'Het is in de Nederlandse geschiedenis nog niet voorgekomen, dat de vakbeweging zich zo uitgesproken over kunst en cultuur heeft uitgelaten'.⁹ Zoals uit het vervolg van dit artikel nog zal blijken, is zo'n verklaring aanvechtbaar. Het lijkt er veeleer op, dat er sprake is van een hernieuwde belangstelling bij de vakbeweging voor de cultuur.

Voor deze hernieuwde belangstelling zijn onder meer de volgende factoren aan te geven¹⁰:

— de noodzaak van belangenbehartiging van steeds meer 'welzijnswerkers', die zich ook aansluiten bij de vakbonden;

— het stellen van immateriële eisen, vooral aan de overheid, in het kader van de onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden, in het bijzonder in het overleg over een centraal accoord. Het belang van deze eisen neemt toe, naarmate de ruimte voor inwilligbare materiële eisen aan werkgevers geringer wordt cq. blijft;

— in de visie van de vakbeweging op de maatschappij van morgen domineren immateriële belangen van de burgers: welzijn en cultuur.

Het lijkt er op, dat de derde factor bevorderd wordt door de twee eerstgenoemde factoren. Daarmee loopt de vakbeweging de kans verstrikt te raken in de Gordiaanse knoop, die welzijns- en cultuurbeleid thans zo markeert.

Allereerst zal ik nu pogen deze Gordiaanse knoop enigszins te ontvouwen. Daarna zal ik nagaan of de geschiedenis over vakbeweging en cultuur wellicht enige aanknopingspunten biedt voor de 'culturele taak' van de vakbeweging in de toekomst.

Overheid en gesubsidieerd particulier initiatief: een globale schets

Er bestaat ernstige twijfel aan de mate waarin de overheid behartiger bij uitstek kan zijn van de immateriële belangen van haar burgers, juist nu deze overheid 'welzijn' leidraad wil laten zijn voor haar beleid.

Deze twijfel steekt zijn kop op, omdat geconstateerd wordt dat (a) het welzijn dat de overheid bevordert steeds weer en zelfs cumulatief een betrekkelijk kleine groep reeds bevoorrecht ten goede komt; (b) de overheid secundair reageert en achter de ontwikkelingen aanloopt; (c) ook het subsidiëren eindig is.¹¹

Doordat het georganiseerde particulier initiatief het karakter heeft gekregen van 'competing subsidy groups', afhankelijk als het geworden is van de materiële gunsten der overheid, is ook twijfel gerezen over de immateriële belangenbehartiging van dit particulier initiatief.

De overheid staat voor een dilemma. Door een al te indringende interventie in wat genoemd wordt 'het creatieve proces' blokkeert en ontmoedigt de overheid het particulier initiatief. In de angelsaksische literatuur spreekt men wel van 'keep off the grass'. Aan de andere kant staat de overheid voor de noodzaak van het stellen van steeds meer voorwaarden, naarmate zij meer subsidieert cq. het beschikbare subsidie over meerderen moet uitsmeren. Het particulier initiatief staat ook voor een dilemma. De spanning tussen zijn ideeële taak en zijn wil tot bescherming van niet onaanzienlijke materiële belangen (arbeid en inkomen voor grote aantallen beroepskrachten) komt het niet te boven.

De in de gegeven situatie noodzakelijke verbinding

van beide dilemma's leidt tot de volgende indrukken.

Aan de ene kant ontstaat er een weinig met immateriële belangenbehartiging te maken hebben subsidiaat. Groepen met een gemeenschappelijke afhankelijkheid van de overheid, een gemeenschappelijk belang (subsidie) en een gemeenschappelijke ontwikkeling (professionalisering). Van een gezamenlijke politieke of sociale beweging is evenwel geen sprake. De onderlinge materiële concurrentie (competing subsidy groups) is daarvoor te groot, de onderlinge ideologische concurrentie (inflatie van ideologieën) te fel en het bestaande compartimentalisme te groot: het georganiseerde particulier initiatief is in zijn relatie met de overheid opgedeeld naar deel-burocratieën.¹²

Aan de andere kant ontstaat er een primair ambtelijk en politiek nauwelijks controleerbaar overheidsbeleid. Het compartimentalisme binnen de overheidsbureaucratie staat er betrekkelijk borg voor, dat een totaal overzicht nimmer te verkrijgen is.¹³ Regel- en wetgeving staan de naar hun aard zo beweeglijke cultuur- en welzijnsbehartiging in de weg en haaks op de wens tot onthouding van overheidsinterventie ('keep off the grass'). Het in tal en taal toenemend aantal te subsidiëren groepen, die zich moeilijk laten vangen binnen één organisatie, dwingt ook wel tot ambtelijke afhandeling van zaken.

Tussen de nauwelijks controleerbare verdelende rechtvaardigheid van de primair ambtelijke subsidieënt en de mierenhoop van het op zijn voortbestaan gerichte subsidiaat wordt de burger, om wie het allemaal begonnen was, niet zelden platgewalst.

De inspanningen van het niet-gesubsidieerde particulier initiatief, waar onder die van de vakbeweging, zijn allengs overgenomen door de overheid of afgegoten. De plicht van de individuele burger drager van de cultuur te zijn en voor de kwaliteit van het bestaan te zorgen rust thans primair op subsidieënt en gesubsidieerde, die de burger deze plicht juist willen bijbrengen. Deze plicht is evenwel afgekocht via niet onaanzienlijke belastingen. Welzijn en cultuur zijn daarmee tot last geworden en derhalve nog al onaangenaam.

Het verzet tegen de milieubelasting, de negatieve connotatie van het woord welzijn en de afnemende bereidheid van burgers om meer overheidsgelden te laten besteden aan bijvoorbeeld de kunsten zijn hiervoor indicatief.¹⁴

Decentralisatie-streven

De overheid zoekt de weg naar de burger via decentralisatie van haar welzijns- en cultuurbeleid onder het aloude motto van de UNESCO: 'Meet the people where they are'.¹⁵ De decentralisatie, die in Nederland al enigszins vorm kreeg via het Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid (BRW), sterk benadrukt werd in de zogenaamde Knelpuntennota van de Beraadsgroep harmonisatie welzijnsbeleid en welzijnswetgeving, hoofdthema is in het rapport 'Beheersing van het sociaal-cultureel werk' evenals in de regeringsnota 'Kunst en Kunstbeleid', is thans sleutelbegrip in het cultuur- en welzijnsbeleid der Europese landen.¹⁶ Decentralisatie vormde dan ook één van de hoofdpunten in de onlangs gehouden conferentie van ministers van Culturele Zaken uit Europa te Oslo.

Belangenorganisaties verzetten zich nu tegen dit decentralisatie-streven, omdat dit belangenbehartiging nagenoeg onmogelijk zou maken (fragmentatie) en welzijn en cultuur afhankelijk zouden maken van de 'politieke willekeur' van plaatselijke en regionale volksvertegenwoordigingen.¹⁷

Nu zijn de kansen op het verdwijnen van voorzieningen na decentralisatie ook niet geheel ondenkbeeldig, zeker bij de huidige wetgeving en het bestaande regiem van 'wie bepaalt, betaalt'. Het gemeentelijk belastinggebied is verschaald en de Financiële Verhoudingswet (1960) en de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (1963) bieden onvoldoende garanties voor het overnemen van lasten door de gemeenten van het rijk.¹⁸

De vakbeweging houdt het voorlopig op een zekere voorkeur voor centraal beleid, althans zo zou men haar voorkeur voor rijkssubsidieregelingen boven rijksbijdrageregelingen kunnen uitleggen. Deze voorkeur ligt ook voor de hand, wanneer het gaat om onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden voor al dan niet loontrekkenden in de sectoren welzijn en cultuur, waar deze werkers in het algemeen nog vrij rechteloos cq. niet effectief rechthebbend zijn.

Enige jaren geleden¹⁹ wees ik er al op, dat zolang de rijksoverheid haar morele werkgeversplichten niet juridisch verankert, de maatschappelijke onzekerheid van vele kunstenaars en welzijnswerkers voortduurt en hun aandacht onttrekt aan hetgeen waarvoor zij worden gesubsidieerd. Het subsidiaat is door de overheid zelf verwekt.

Voor zover de operatie 'terug naar de burger' via decentralisatie mede afhankelijk is van de inzet en samenwerking van het gesubsidieerd particulier initiatief, lijkt deze afhankelijkheid dus reeds geconditioneerd door de noodzaak van de juridische verankering van het werkgeverschap als subsidiënt van de (rijks)overheid.

Naast decentralisatie wordt participatie als grondbeginsel van de wenselijk geachte cultuurpolitiek genoemd.²⁰ Deze participatie evenwel is gering van omvang en bovendien maatschappelijk vrij eenzijdig²¹; zij is onvoldoende geworteld in die groepen van de bevolking, die het cultuurbeleid juist beoogt te bereiken. Het zal nodig blijken welzijnsbeleid en cultuurbeleid te verankeren in plaatselijke en regionale organisaties van burgers, die niet bij voorbaat 'welzijnerig' en 'cultureel' zijn. Het plaatselijk verenigingsleven leidt in het algemeen een armetierig bestaan, van culturele activiteit van de plaatselijke en regionale afdelingen van de vakbeweging is nauwelijks meer iets over, sinds de vakbeweging deze taak op het eind van de jaren vijftig heeft opgegeven.

Bovendien staan tal van regionale en plaatselijke functionele raden op de tocht, daar gemeentelijk en provinciaal bestuur 'het beleid weer aan zich willen trekken' onder het motto 'het bestuur bestuurt'. Bij links georiënteerde meerderheidscolleges wordt vaak ook een vanzelfsprekende relatie gelegd tussen functionele raden en de corporatieve staat, een reden waarom participatie in de vorm van functionele raden in deze kringen soms als strijdig wordt ervaren met een ander cultuur-politiek beginsel, namelijk de democratisering.

Overigens was al eerder bekend, dat gemeenteraden de grootst mogelijke moeite blijken te hebben om het beleid inzake bijvoorbeeld het Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid over te laten aan plaatselijke plancommissies.

Velerlei onderzoek heeft geleerd, dat er een bijna impliciete spanningsrelatie bestaat tussen kwalitatieve grootheden zoals welzijn en cultuur en kwantitatieve verdelingsvraagstukken zoals spreiding van macht, kennis en inkomen.

Zo begint het profijtbeginsel, dat eerst ten sterkste is bestreden, in de 'zachte sector' voet aan de grond te krijgen bij politiek links, nu het inkomen-denivellerend effect van vele subsidies in de welzijns- en cultuursector op grond van onderzoek is komen

vast te staan. Politiek rechts daarentegen komt schoorvoetend tot de ontdekking, dat vooral zijn aanhang gebruik maakt van de culturele dienstverlening; een lastige zaak, omdat juist van deze zijde tijdens het kabinet Biesheuvel is aangedrongen op minder subsidies — het ontzien van de belastingbetaler — én het toepassen van het profijtbeginsel.²²

Het reduceren van cultuur en welzijn tot kwantitatieve verdelingsvraagstukken mede door het betrekken van cultuur en welzijn bij de materiële belangenbehartiging zou tot reductie zonder meer kunnen leiden. Het geringe gewicht dat kwaliteit in de onderhandelings sfeer wordt toegekend²³ vraagt om afzonderlijke immateriële belangenbehartiging.

Blijft de juridische verankering van het werkgeverschap van de overheid als subsidiënt achterwege, slaagt men er niet in de basis van de participatie te leggen bij die groepen die men met het cultuur- en welzijnsbeleid in bijzonderheid wil bereiken en lukt het niet de immateriële belangenbehartiging afzonderlijke aandacht te schenken, dan moet worden gevreesd dat het thans bestaande subsidiënt-subsidiaat 'syndroom' via decentralisatie wordt verlegd naar lagere overheidsniveaus, daarmee wordt vermenigvuldigd en tot nauwelijks beheersbare proporties uitgroeit.

De drie genoemde voorwaarden worden ten aanzien van het kunstbeleid nader toegelicht aan de hand van een historische analyse van de culturele activiteit van de vakbeweging (participatievoorwaarde), de materiële belangenbehartiging van kunstenaars en de culturele belangenbehartiging (immateriële belangenbehartiging op centraal niveau). Biedt de geschiedenis aanknopingspunten voor een cultuurbeleid van de vakbeweging? En hoe verhouden deze aanknopingspunten zich tot de bij de vakbeweging beluisterde stellingen?

De culturele activiteiten van de vakbeweging²⁴

KAB-NKV — Het Rooms Katholiek Werkliedenverbond (later: Katholieke Arbeiders Beweging en Nederlands Katholiek Vakverbond geheten) was van meet af aan actief op cultureel gebied. Wanneer men de ideologieën en de organisaties van de culturele bedrijvigheid van de drie vakcentrales (NVV, CNV en KAB) over de periode 1945–1960 met elkaar vergelijkt, zijn de volgende redenen aan te voeren waarom juist de KAB/NKV zo'n cultuur-activist was:

- zij was sterk gericht op de *individuele* ontplooiing van de arbeider;
- zij richtte zich op de *kleine* leefgemeenschappen: vooral het gezin;
- de *immateriële* belangenbehartiging der arbeiders nam een zeer centrale plaats in;
- de cultuur werd, *naast* de zedelijkheid, als een *apart* werkterrein beschouwd;
- de culturele activiteit was *niet* zonder meer middel voor propaganda en ledenwerving;
- de structuur van de Katholieke Arbeidersbeweging was sterk *gedecentraliseerd* (locale en regionale bonden en diocesane bonden);
- de opvatting werd gehuldigd, dat de cultuur niet het uitsluitende domein van de overheid – en zeker niet van ambtenaren – mocht zijn, noch van de commercie ('gedwongen cultuur-nering').

De culturele activiteiten van de KAB/NKV kunnen ruwweg in drie perioden worden onderscheiden:

- de periode 1925–1945: de voorbereidende, initiërende fase;
- de periode 1945–1960: de uitbouw- en bloeifase;
- de periode na 1960: de afbouwfase.

In de beginselverklaring van 1925 wordt gezegd, dat het R.K. Werkliedenverbond ernaar zou streven de stoffelijke welvaart en de geestelijke en culturele verheffing van de arbeidersstand te bevorderen. Het ging het Verbond om de 'totale arbeider'. Plaatselijke werkliedenverenigingen en volksbonden beschikten over een eigen bibliotheek, voerden toneelstukken op, verzorgden excursies naar het Rijksmuseum en ontwikkelingscursussen, bevorderden de huisvijlt en organiseerden tentoonstellingen. Via de Ontwikkelingscentrale werden in samenwerking met de Volkskrant de Vobi romans uitgegeven. De Filmcentrale gaf op het eind van de jaren dertig zo'n 500 filmvoorstellingen in allerlei plaatsen, die meer dan 100.000 bezoekers trokken. Het maandschrift 'Lering en Leiding', dat sedert 1925 verscheen, besteedde ruime aandacht aan Kunst en Literatuur voor de arbeiders.

De brochurehandel van het Verbond gaf regelmatig zangstemmen, pianopartituur en orkestpartijen uit ten behoeve van de aangesloten arbeiders. Ook de Katholieke Vrouwenorganisatie verzorgde in tal van plaatselijke afdelingen ontwikkelingsavonden, toneel- en filmvoorstellingen; in een enkele plaats richtte zij een eigen KAV bibliotheek op.

De in 1938 gestarte actie 'Naar een Nieuwe Ge-

meenschap' was in feite een soort culturele revolutie binnen de Katholieke Arbeidersbeweging. In 1941 stelde de directeur van de Ontwikkelingscentrale van het Verbond een rapport samen, waarin gepleit werd voor de oprichting van een Cultuurdienst van het Verbond, die actieve steun, ook financiële, zou kunnen gaan verlenen aan het culturele werk in de plaatselijke en regionale afdelingen. De naam van deze dienst zou moeten zijn: 'Levensblijheid, Cultureel Instituut van het R.K. Werkliedenverbond'.

Reeds in de eerste Verbondsvergadering na de bevrijding besloot de KAB tot de oprichting van een Cultuurdienst. De redenen hiervoor waren onder meer, dat materiële vooruitgang zonder geestelijke ontplooiing een ramp genoemd werd voor de toekomst van ons volk en dat 'Wij onze gezinnen moeten redden uit de Vermassing van deze tijd, bekend als zij dreigen te geraken tussen de twee bumpers van het amusementsbedrijf en het bedrijfsamusement'.

Verschillende diocesane bonden stichtten eveneens een (regionale) cultuurdienst. De dienst had primair tot taak een service-instituut te zijn voor het plaatselijke cultuurwerk. De Centrale Cultuurdienst begon dan ook terstond plaatselijke 'Meer Vreugdekernen' in het leven te roepen, die, ontwikkeld tot plaatselijke cultuurcentra, de cultuur zouden doen bloeien in eenvoudige, bevattelijke vorm voor groepen van gelijkgezinde en goedwillende mensen.

Toen in 1946 het instituut der Centrale (advies) Raden ten behoeve van het Verbond in het leven werd geroepen, was het vanzelfsprekend dat ook werd voorzien in een Cultuurraad met bijvoorbeeld een gelijkwaardige status als de Sociaal-Economische Raad van het Verbond. In dit bestek kunnen slechts enige feiten worden vermeld van de vele geslaagde initiatieven van de Cultuurdienst en de culturele bloei van de plaatselijke (arbeiders) centra.

In 1947 werden voorbereidingen getroffen voor een boekenfonds. In 1950 werd het centrale boekenfonds de Lanteern opgericht met talloze plaatselijke boekenclubs. In een paar jaar steeg het aantal leden tot boven de 20.000, het aantal plaatselijke agenten tot 900 in meer dan 700 verschillende plaatsen en werden 300.000 boeken verkocht. De plaatselijke KAB-bibliotheken rezen uit de grond. Er werd een toneel- en muziekbibliotheek gesticht en een 'filmtheek'.

Honderden plaatselijke zangverenigingen, toneelclubs, film- en fotoclubs, cabaretgroepen, knutselgroepen, harmonie- en fanfare corpsen en boekenclubs vormden een fijnmazig netwerk van de cultuurbeleving van de bij de KAB aangesloten arbeiders. Kadercursussen voor amateurtonelisten, regisseurs, dirigenten, bibliothecarissen, vormingswerkers en wat al niet werden georganiseerd. Ten behoeve van het plaatselijk werk werden wekelijks of maandelijks brochures verspreid op het gebied van het knutselen, handwerken, sieraden maken, zang- en muziekpartituren, literatuur, volksdans, toneelstukken, film- en fotografie. Honderdduizenden bezochten jaarlijks film, toneel-, koor-, muziek- en cabaret-voorstellingen. Zeer vele bij de KAB aangesloten waren op deze wijze 'KAB-cultuurparticipant'. Een droom voor de cultuurspreiding, die — eenmaal via de overheid georganiseerd — voortdurend niet uitkwam.

Op het eind van de jaren vijftig kwam de kentering. De snelle groei van het Verbond, sedert de propagandastunt van 1 januari 1955, veranderde in een zorgwekkend ledenverloop. De druk tot reorganisatie, nog versterkt door de discussie over de structuurkwestie rond 1960, leidde uiteindelijk tot een meer centralistische opzet van de katholieke vakbeweging.

Op 1 januari 1964 werd de KAB vervangen door het NKV en kwam er een definitief einde aan de plaatselijke en regionale bonden en diocesane bonden. Daarmee verviel ook een belangrijk gedeelte van het plaatselijk cultureel kader. Ook de Centrale Cultuurdienst kwam in de knel. De loonexplosies die na de bestedingsbeperking van 1958 ontstonden vergden veel aandacht voor de materiële belangen en lieten ook de lonen bij de gesalarieerden van de Vakbeweging niet onberoerd. Vereffening via contributiestijging bleek onmogelijk. Er moest dus een keuze gemaakt worden voor aandachtsvelden. Uiteindelijk heeft de cultuur verloren, daar 'de arbeider nu rijp was voor zelfstandige beslissingen op cultureel gebied' en 'de overheid belangrijke taken was gaan subsidiëren'.

CNV — In tegenstelling tot de culturele activiteit van de KAB was die van het CNV betrekkelijk beperkt. De culturele activiteiten werden voortdurend getoetst op 'christelijke en bijbelse beginselen', cul-

tuur en propagandistische activiteiten lagen in elkaars verlengde, er was geen sprake van een fijnmazig netwerk over plaatsen en streken, en er was eerder sprake van 'de vinger aan de pols houden' dan van het nemen van culturele initiatieven.

De centrale filmdienst van het CNV verkeerde in de periode 1945–1960 voortdurend in een toestand van vallen en opstaan. De plaatselijk georganiseerde openbare concert- en toneelavonden liepen niet incidenteel op een mislukking uit. Plaatselijk werd de aandacht vooral gericht op zelfwerkzaamheid, improvisatie en 'memoriaties van de Bijbel'.

De 'christelijke beginselbasis' leidde er toe dat voorstellingen van allerlei aard dienden te lopen via de schijf van de besturenbonden. Voor zover voorstellingen werden georganiseerd vertolkten de bestuurders hoofdrollen.

Het aantal bezoekers aan vanwege de Filmdienst van het CNV georganiseerde filmavonden was beperkt. De Brochurehandel van het CNV was minder gericht op het verspreiden van bij de arbeider passende geschriften en meer op CNV standpunten. De Culturele Commissie van het Verbond die in 1946 was opgericht om het Verbond te adviseren inzake culturele vorming, de filmdienst, de vrije tijdsbesteding, de vacantie, het toerisme, de algemene ontwikkeling, de sociaal-economische scholing en het onderwijs was reeds sedert 1950 in haar taken beknot. In januari 1952 werd de Commissie opgeheven.

De belangrijkste culturele activiteiten vinden sindsdien plaats op propaganda- en jaarvergaderingen, gedurende welke meestal door vakbondsbestuurders vertolkte toneelstukken werden opgevoerd. Voorbeelden van deze stukken zijn: Opdat eens d'arbeid bloeien zal overal, Vuur op aarde, Lodewijk de Hengelaar, De onderkruiper, De Dag begint vanavond. Rond 1956 waren er in de Christelijke vakbeweging nog ongeveer 30 toneelclubs. In hetzelfde jaar verdwijnt de cultuur bijna geheel uit het gezichtsveld van het CNV.

NVV — Terstond na de bevrijding werden de ideëel nauw aan het NVV verbonden Instituut voor Arbeidersontwikkeling, de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) en de Nederlandse Culturele Sporthond heropgericht. Hetzelfde geldt voor de Arbeiders Filmdienst Arfi en de Bond van Arbeiders Zangverenigingen. Het contact met het Museum van de Ar-

beid te Amsterdam werd hersteld. Binnen het NVV werd sterk bepleit om in navolging van de KAB een aparte Culturele Dienst in het leven te roepen. De taak van de Dienst zou moeten zijn aan het culturele werk van de vakbeweging in al haar vormen gestalte geven. Dit pleidooi vond zijn oorsprong in de zorg om het probleem van de vrijetijdsbesteding. 'Want deze verovering zal pas dan een volledige overwinning mogen worden genoemd, als wij er ook in slagen de vrije tijd zinvol te laten besteden. Het opent voor de arbeidersklasse de mogelijkheid tot het volledig deelnemen aan al die vormen van culturele werkzaamheid die het leven pas zijn ware zin en inhoud geven. Wij denken aan het genieten van de vakantie door middel van buitenleven en toerisme, aan zelfwerkzaamheid op het gebied van toneel, muziek, zang, kunstnijverheid en huisvlijt en aan het betreden van het rijk der kunst, waar nog zovele door arbeiders niet geweten schatten verborgen zijn'.

Op 3 juni 1948 besloot de hoofdbesturenvergadering van het NVV Arbeiders Kunstkringen op te richten in daarvoor in aanmerking komende Bestuurdersbonden. Eveneens werd besloten een Cultureel Centrum op te richten teneinde de kringen met raad en daad bij te staan. Een initiërend en dienstverlenende 'Dienst' is dit centrum niet geworden. De Arbeiders Kunstkringen waren te weinig geworteld in de organisaties van de plaatselijke afdelingen der bonden en leidden een wisselvallig bestaan. Het Instituut van Arbeidersontwikkeling daarentegen was zeer actief, een spoor van vakbondsconcerten en volkstoneel achter zich aantrekend. In 1950 nam dit Instituut ook de Filmdienst Arfi over, die door het NVV was opgeheven in verband met de negatieve exploitatie. Ook het Verbondsbestuur zelf begaf zich actief in culturele manifestaties. In 1947 subsidieerde dit bestuur het Nederlands Volkstoneel ten behoeve van opvoering van toneelstukken voor de bonden.

In verband met de Heijermans herdenking in 1949 werden in samenwerking met de Bestuurdersbonden in het seizoen 1949-1950 en 1950-1951 meer dan 120 voorstellingen verzorgd door het Nederlands Volkstoneel, bezocht door ongeveer 80.000 vakbondsleden. Tot de opgevoerde stukken behoorden: *Eva Bonheur*, *Schakels*, *Op hoop van Zegen*, *Het Vergeten Peloton*, *Toen wij trouwden*, *De twee edellieden van Verona*, en *Asfaltjeugd*. Als uitvloeisel

van gehouden besprekingen in de Propagandaraad werd in 1953 besloten tot meer samenwerking tussen de bonden bij het organiseren van culturele bijeenkomsten. De aangesloten bonden verplichtten zich tot een financiële regeling, terwijl de organisatie van te houden culturele bijeenkomsten sedertdien centraal bij het NVV kwam te liggen. De regeling duurde tot 1956. Tijdens de regeling werden door het NVV 139 toneelvoorstellingen, 32 balletuitvoeringen en 388 cabaretvoorstellingen georganiseerd.

Met ingang van het seizoen 1955-1956 stopten de deelnemende bonden de aangegane regeling in verband met de negatieve exploitatieuitkomsten van de culturele manifestaties, mede een gevolg van de dalende bezoekercijfers. Bovendien bleken de manifestaties betrekkelijk weinig arbeiders te trekken. Sedert 1957 beperkte het NVV zich in hoofdzaak tot het incidenteel subsidiëren van door de bestuurdersbond in een aantal plaatsen georganiseerde toneel- en balletvoorstellingen.

Na 1959 houdt de culturele bemoeienis van het NVV nagenoeg geheel op. De materiële belangenbehartiging der leden eiste na een periode van niet vrije loonsvorming en bestedingsbeperking de meeste aandacht op.

Een balans — Behoorde de culturele bedrijvigheid in enge zin bij de vakbeweging rond het einde van de jaren vijftig tot het verleden, ook de greep op de massacultuur was inmiddels aanzienlijk geringer geworden. De traditionele banden tussen de drie vakcentrales en de omroeporganisaties (KRO, NCRV, VARA) en de dagbladpers (Volkskrant, Trouw en Vrije Volk) waren gaandeweg gedeeltelijk of helemaal doorgesneden. De filmdiensten en leatuur- en boekenfondsen liepen op hun einde. Van 'eigen' uitgeverijen was nauwelijks meer sprake.

De bloei van de culturele bedrijvigheid van de vakbeweging in de periode 1945-1949 kan naast de belangstelling voor immateriële belangen worden toegeschreven aan de volgende factoren:

— De cultuur werd als een afzonderlijk werkterrein beschouwd, maar dit werkterrein kreeg immers een typisch sectorale inslag. Integendeel, dit werkterrein werd gesteld op en geïnspireerd door de algemeen georiënteerde bonden en afdelingen.

— De culturele bedrijvigheid vond plaats in een gedecentraliseerde structuur, doch gesteund door een

paar centrale instellingen.

Specialisatie en centralisme liggen ten grondslag aan het wegwijzen van de culturele activiteiten van de vakbeweging. Het 'doen' ging plaatsmaken voor 'overleg' en vertegenwoordigingen in allerlei landelijke koepelorganisaties en sectorale organisaties, zoals culturele raden en welzijnsstichtingen.

De kracht van de vakbeweging is dan verlamd door haar afhankelijkheid van de subsidiënt, haar dubbele verantwoordelijkheid namelijk voor welzijn én welzijnswerker, en het alsmäär 'bewegen' van de bevolking tot participatie ('vertegenwoordiger' in de zin van colporteur).

De vakbewegingen en de georganiseerde kunstenaars²⁵

De geschiedenis van de kunstenaarsvakbonden, aangesloten bij de oorspronkelijke vakcentrales in Nederland, is er één van vallen en opstaan. Daar zijn, de geschiedenis natrekkend, ruwweg twee redenen voor aan te wijzen: het niet willen loslaten van het dualisme van beroepsvereniging en vakbond door de georganiseerde kunstenaars en daarmee samenhangend de weerstand tegen de bedrijfstakgewijze organisatie van de vakbeweging. In het verlengde hiervan lagen de voortdurende botsing tussen cultuurbeleid en sociaal-economisch beleid en de 'last' die de vakcentrales meenden te ondervinden van in omvang bescheiden bonden.

De geschiedenis van na 1945 vat ik hier in het kort samen.

Op 1 januari 1946 waren bij het NVV aangesloten: de Nederlandse Toonkunstenaarsbond (NTB) met 901 leden en de Nationale Vakbond van Muziek-instrumentmakers en -stemmers met 182 leden. Laatstgenoemde vakbond trad per 1 augustus 1946 uit het NVV en werd een beroepsorganisatie. Op 1 oktober 1947 trad de Federatie van Musici en Artisten (FEMA) toe tot het NVV met 309 leden, een van de Eenheids Vakcentrale (EVC) afgescheiden deel van de Nederlandse Organisatie van Musici en Artisten. De NTB en de FEMA beloofden spoedig te fuseren. De NTB wees de fusie in november 1948 af. De FEMA besloot hierop een Bedrijfsorganisatie voor Musici en Artisten in het leven te roepen, doch in plaats daarvan vormde de FEMA zich om tot de Algemene Bond van Kunstenaars en Employé's in de Kunst- en Amusementsbedrijven (Algemene) met 375 leden in begin 1949.

Op 1 mei 1949 trad de Personeelsbond Film- en Theaterbedrijven (PFT) toe tot het NVV met 249 leden. In de herfst van hetzelfde jaar werd gepoogd een federatieve samenwerking tot stand te brengen tussen de NTB, de Algemene en de PFT. Medio 1950 liet de NTB weten voor zo'n samenwerking niets te voelen in verband met haar eigen identiteit. Inmiddels zouden ook de Algemene Bond van Bioscooppersoneel en Algemene Bond van Theaterpersoneel (ABB-ABT) tot het NVV toetreden met samen ongeveer 300 leden. Het NVV trachtte dan ook een nieuwe fusie tot stand te brengen, nu tussen de Algemene, de PFT en de ABB-ABT. Deze fusie zou eind 1951 werkelijkheid zijn geworden, indien de PFT daar geen stokje voor zou hebben gestoken. Eind 1951 fuseerden de Algemene en de ABB-ABT tot de Algemene Bedrijfsbond van Kunstenaars en Werknemers in de Film-, Theater- en Amusementsbedrijven (Algemene no. 2). In 1952 trad de PFT toe tot deze Algemene. Eind 1952 waren er dus twee vakbonden van kunstenaars, aangesloten bij het NVV, namelijk de Algemene no. 2 met 946 leden en de NTB met 973 leden.

Intussen had zich weer een nieuwe organisatie bij het NVV gemeld, de Nederlandse Organisatie van Musici en Artisten (NOMA) met ultimo 1953 bijna 1100 leden. Deze NOMA ging op 18 juli 1955 op in de NTB, die toen meer dan 2000 leden telde. Het ledenverloop van de vakbondsgerichte Algemene no. 2 werd evenwel zorgwekkend. Op 1 maart 1958 verdween de Algemene no. 2 en ging op in Mercurius.

Inmiddels namen de spanningen tussen het NVV en de NTB toe, daar de NTB volgens het NVV te weinig aandacht schonk aan het arbeidsvoorwaardenbeleid van de bij de NTB aangesloten kunstenaars. Op 6 mei 1963 werd de NTB geschorst. Op 17 november 1964 royeerde het NVV de NTB. Op 1 januari 1965 werd de intussen opgerichte Algemene Bond van Kunstenaars (Algemene no. 3) tot het NVV toegelaten met 386 leden. Deze Bond groeide tot eind 1969 uit tot een vakbond met ruim 1200 leden. De Algemene no. 3 werd op 1 april 1970 opgevolgd door de Algemene Nederlandse Organisatie van Uitvoerende Kunstenaars (ANOUK). De ANOUK wist haar ledental in korte tijd meer dan te verdubbelen, niet in het minst door een agressief sociaal-economisch beleid te voeren, gericht tegen de overheid en ten bate van de kunstenaars. De

ANOUK brak met het dualisme beroepsvereniging-vakbond en de openbreking van dit dualisme heeft voorlopig succes. Steeds meer beroepsverenigingen besluiten thans tot opheffing en aansluiting bij de vakbond. Voorbeelden zijn onder andere: De Nederlandse Vereniging van Toneelkunstenaars, De Beroepsvereniging van Theatertechnici en de Bond van Mimebeoefenaars. Met deze verenigingen is de ANOUK op 1 november 1976 omgedoopt tot een nieuwe Algemene Kunstenaarsbond (no. 4): de Kunstenaarsorganisatie NVV.

De geschiedenis bij het CNV is ongeveer analoog aan die van het NVV, zij het enigszins overzichtelijker.

In 1947 traden tot het CNV toe: de Bond van Christelijke Kunstenaars (BCK) met ongeveer 80 leden en de Protestants Christelijke Journalistenkring (PCJ) met ongeveer 100 leden.

Vanaf 1948 trachtte het CNV ook de Nederlandse Organistenvereniging (NOV) te bewegen tot aansluiting bij het CNV. De NOV achtte aansluiting evenwel bezwaarlijk, omdat binnen de Vereniging zowel beroepsmusici als amateursorganisten waren aangesloten. Een poging van het bestuur van de BCK om te fuseren met de NOV binnen het CNV stuitte bij beide organisaties intern op bezwaren van professionele aard. Op 1 september 1964 trad de NOV uiteindelijk toe tot het CNV onder de CNV-voorwaarde dat er binnen vijf jaar een fusie zou plaatsvinden tussen de NOV en de BCK. Toen de fusiedatum in zicht kwam hief de BCK zich evenwel op, zodat de fusie alsnog geen doorgang kon vinden.

Katholieke musici en artisten, die vanaf 1946 een aparte vakgroep vormden van de Katholieke Bond van Hotelgeëmployeerden, werden onder zware druk van het 'Hoogwaardig Episcopaat' op 1 januari 1948 toegelaten als een afzonderlijke bond van de KAB: de Nederlandse Katholieke Bond van Musici en Artisten, met ongeveer 150 leden. Deze Bond zag haar ledental jaarlijks dalen en heeft onder andere als gevolg hiervan nooit een rol van betekenis kunnen spelen.

Het Cultuurbeleid en de georganiseerde kunstenaars²⁶

Op 5 januari 1946 werd de door het kunstenaarsverzet voorbereide Nederlandse Federatie van Beroepsverenigingen van Kunstenaars opgericht. De

verbinding van het opkomen voor kunstenaarsbelangen (sociaal-economisch beleid) en het opkomen voor de opgaven 'waarbij het culturele leven van het Nederlandse Volk direct betrokken is', derhalve het immaterieel belang 'de cultuur' (cultuurbeleid) ligt ten grondslag aan deze Federatie. Deze tweeenheid, gevoed door het optimisme in de na-oorlogse dagen, vond brede instemming. Er was regelmatig overleg met de 'regering', terwijl ook het Huis van Oranje blijk gaf van zijn instemming: in 1946 trad Koningin Wilhelmina toe tot de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars (BBK).

Een ander belangrijk uitgangspunt van de Federatie was dat de toename van de overheidsbemoeienis met de kunsten werd toegejuicht, mits 'de vrijheid van de kunst en de kunstenaar niet zou worden aangetast'.

Beide uitgangspunten hebben in de loop van de geschiedenis van de Federatie voor de nodige beweging gezorgd.

Ofschoon cultuurpolitieke uitspraken van de Federatie ook wel door buitenstaanders werden bestreden en afgeschilderd als 'partijpolitiek' en 'communistisch', is het dualisme tussen materiële en immateriële belangenbehartiging vooral een interne discussie tussen de beroepsverenigingen gebleven. Aanvankelijk lag deze discussie in de sfeer van 'Gij zijt er om Uw kunst te dienen en niet om er van te profiteren' of omgekeerd, later in de sfeer van 'het doen van principiële, cultuurpolitieke keuzen, of lonen en prijzen'.

In 1952 zag het Federatiebestuur zich genooddacht openlijk afstand te nemen van suggesties van de zijde van loontrekkende orkestmusici en tonelisten om de Federatie over te doen aan het NVV, die volgens hen de belangen van kunstenaars effectiever zou kunnen behartigen. De Federatie besloot, dat 'Aansluiting van de gehele Federatie bij één vakcentrale, welke dan ook, voor onze organisatie de ondergang zou betekenen'. In 1962 herhaalde zich een soortgelijk incident. Begin 1970 overwogen verschillende beroepsverenigingen, vooral die welke loontrekken de kunstenaars in hun rijen telden, toetreding tot het NVV. Er vonden gesprekken plaats met NVV-voorzitter Kloos, waarop verschillende beroepsverenigingen fel reageerden.

Tijdens het Federatiecongres in december 1970 ontstond er een open conflict tussen de materiële belangenbehartiging en de 'maatschappijvernieuwing'.

Er ontstond een Federatie nieuwe stijl, een min of meer open organisatie, waarin het oude dualisme niettemin werd gecontinueerd. Het leek er aanvankelijk op dat de immateriële belangenbehartiging zou gaan prevaleren: er verschenen bij de Federatie een aantal belangrijke cultuurpolitieke geschriften.²⁷ De laatste twee jaar in velerlei discussie voorbereide aansluiting van bij de Federatie aangesloten verenigingen bij het FNV doet de weegschaal weer overslaan naar de materiële belangenbehartiging. In de praktijk is de immateriële belangenbehartiging thans afhankelijk van de mede bij het NVV aangesloten kunstenaarsvakbond, ofschoon deze het 'cultuurpolitieke forum' van de Federatie erkent.²⁸ Ook het dualisme tussen meer steun van de overheid en behoud van vrijheid van kunst en kunstenaar heeft in de loop der jaren tot grote spanningen geleid. De eerste confrontatie dateert al van 1947, toen Minister Gielen het vooruitstrevende deel van zijn kunstambtenaren ontsloeg en een Voorlopige Raad voor de Kunst invoerde, die van een volstrekt andere signatuur was als de Raad die door het kunstenaarsverzet was uitgedacht en door de Federatie werd gewenst.

In plaats van een voor en door het kunstleven bestuurde Raad met adviserende, regelende en subsidiërende bevoegdheden, waardoor de zorg voor het kunstleven 'onttrokken zou kunnen worden aan de politieke grillen van de dag', ontstond er een het kunstleven nauwelijks vertegenwoordigende adviesraad voor de Minister, waarin overheidsbelangen en kunstenaarsbelangen werden samengetrokken. De instelling van een definitieve Raad in 1956 veranderde weinig aan de loodzware wissel die getrokken werd tussen toenemende overheidsbemoeienis en voor de bloei van het kunstleven gewenste vrijheid. Deze onheldere situatie die Van Maarseveen in 1961 reeds aanleiding gaf de zin van zo'n Raad ter discussie te stellen²⁹ lijkt te worden bestendigd in het huidige wetsontwerp op de (nieuwe) Raad voor de Kunst.

Aldus staat de immateriële belangenbehartiging onder bijna onhoudbare druk, niet alleen binnen de belangenorganisatie van kunstenaars, die mede het belang van de kunst wil dienen, maar ook binnen het officiële advieslichaam van de Minister waarin bij voorbaat belangen van subsidiënt en gesubsidieerde zijn samengetrokken.³⁰

Vakbeweging en cultuurbeleid

De hernieuwde belangstelling van de vakbeweging voor de cultuur is op te vatten als een uitdrukking van een mede door de omstandigheden gestimuleerde verschuivende aandacht voor de immateriële lotsverbetering voor grote groepen burgers.

De cultuurstaat van Van Maarseveen c.s., die in dienst staat van de individuele ontplooiing van de burger, is nog een utopie.³¹ Materiële belangen van velen moeten nog steeds worden verdedigd. Bij de culturele taak van de arbeidersbeweging, zo schreef Hendrik de Man al,³² gaat het om geheel andere zaken dan de behartiging van materiële belangen: het gaat daar primair om het stellen van eisen aan de enkeling, of deze nu werknemer, werkgever of ambtenaar is. Zij veronderstelt een beleid op lange termijn, dat moeilijk verenigbaar is met de veelal op de korte termijn gerichte onderhandelingen over materiële lotsverbetering.

Ofschoon de aandacht van de vakbeweging voor welzijn en cultuur, kortom immateriële belangenbehartiging, misschien perspectieven opent voor de maatschappij van morgen, kan men zich afvragen of vermenging van belangen op dit moment en op sectorniveau wel zo verstandig is. De geschiedenis over vakbond en kunstenaar leert dat een dergelijke vermenging de materiële belangenbehartiging op het spel zet, terwijl de geschiedenis over de georganiseerde kunstenaars leert dat een dergelijke vermenging de immateriële belangenbehartiging op het spel kan zetten. Toetsing van immateriële belangen aan materiële belangenbehartiging in de vakbeweging leidt ook thans hier en daar al tot ondergraving van immateriële belangen. Zo pleit de vakbeweging voor autovrije binnensteden, indien er tenminste niet getornd wordt aan de rij- en parkeervrijheid van de bij de vakbond aangesloten vertegenwoordigers en handelsreizigers.³³ De vakbeweging pleit voor meer beweeglijkheid in het culturele leven, indien er niet getornd wordt aan de bestaande kunstbedrijven ('werkgelegenheid'). Zou bijvoorbeeld worden toegegeven aan de wens van de vakbeweging, zoals die onder meer bij Halberstadt te beluisteren is,³⁴ om subsidies voor de kunsten te toetsen aan de centrale uitgangspunten van de vakbeweging, waaronder spreiding van inkomens en daarmee inkomensoverdrachten, dan zou binnen de huidige situatie bij wijze van spreken de kans op het verdwijnen van de kunstconsument en daarmee van de kunst niet

geheel denkbeeldig zijn.

Er ligt een duidelijke taak voor de vakbeweging voor de sociaal-economische belangen, ook voor die van de nog weinig rechthebbende al dan niet in loondienst zijnde beroepskrachten in de culturele sector. Deze taak wordt opgepakt en dat is verheugend. Daarmee is de cultuur, laat staan de culturele taak van wat vroeger heette 'de arbeidersbeweging' allerm minst veilig gesteld. De cultuur heeft ook een eigen immateriële belangenbehartiging nodig, een onafhankelijk cultuurpolitiek centrum, onafhankelijk van de broodheer 'de overheid' en onafhankelijk van het sociaal-economisch belang van de culturele werkers. Dit veronderstelt minstens een geheel gewijzigd ontwerp van wet op de Raad voor de Kunst, alsmede een zekere inkomensgarantie voor bijvoorbeeld kunstenaars. Het is onduidelijk wat in deze de opstelling van de vakbeweging is. Tot dusver vindt er voornamelijk een versterkt beroep op de overheid plaats. Zo pleit het TUC in Engeland voor een afzonderlijk departement voor de kunsten, los van onderwijs en wetenschappen, en het FNV in Nederland juist voor het herstel van een ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Een belangrijke taak voor de vakbeweging is weggelegd in de culturele taak van de 'arbeidersbeweging', niet op centraal niveau, zoals De Man terecht opmerkte, maar juist op lokaal niveau. De geschiedenis van de culturele activiteit van de vakbeweging leert dat juist de verankering van deze culturele taak in lokale organisaties van de vakbonden het thans zo onoplosbaar lijkende probleem van de cultuurspreiding overstijgt, doch dat het centralisme van de vakbeweging juist haar culturele taak tekort doet schieten.

Optimistisch kan men ten deze niet zijn. Volgens de huidige opvattingen van de vakbondsbestuurders 'welzijn' van de vakcentrales moet niet verwacht worden dat de vakbeweging weer zelfstandig culturele activiteiten gaat ondernemen. De kosten daarvan zijn te hoog en het animo te gering. De ontwikkelingen inzake de decentralisatie van het welzijns- en cultuurbeleid zullen echter 'nauwgezet worden gevolgd'. Het cultuurbeleid van de vakbeweging beperkt zich in de praktijk tot het stellen van eisen aan het overheidsbeleid, dat uit zijn aard bij voorbaat beperkt is.

Noten

¹ *Cultuurbegrip en Cultuurbeleid*, Nationale Unesco Commissie Nederland, Staatsuitgeverij, Den Haag 1976, blz. 95.

² J. Muller, Vakbeweging, vorming en theater, in *Saamenspel*, Toneel voor arbeiders een haalbare kaart?, 1974, 6, blz. 149-154.

³ *Ruim Zicht*, 1974, 23, no. 2, blz. 4 en 5.

⁴ *Arbeid, Vrije Tijd en Cultuur*, Stichting Industrie-Universiteit NV Bekaert, Brussel, smalle uitgave, 1970, blz. 74-82.

⁵ *Syndicalisme et Politique Culturelle*, Peuple et Culture, 3^e serie, 3, Paris 1972.

⁶ *The TUC Working Party on The Arts*, Trades Union Congress, London 1976.

⁷ Een paar voorbeelden:

Verklaring van het Overlegorgaan van de drie Vakcentrales, Utrecht 21-9-71.

Verklaring Overlegorgaan Vakcentrales naar aanleiding van Miljoenennota en Troonrede, Utrecht 19-9-72.

Reactie van het Overlegorgaan naar aanleiding van de Regeringsverklaring, 28-5-73.

Reactie van het Overlegorgaan van NVV, NKV en CNV op Troonrede en Miljoenennota, 18-9-73.

Urgentieprogramma 1974, 6-9-73, blz. 11; *Urgentieprogramma 1975*, 2-10-74, blz. 17-18.

Kommentaar op het Memorandum voorbereiding wetgeving, maatschappelijk en cultureel welzijn, april 1971. C. de Jonge, Welzijnsbeleid, in *Evangelie en Maatschappij* 28, no. 3/4, blz. 78-84.

⁸ *NRC-Handelsblad*, 22-10-76, blz. 6.

⁹ *De Volkskrant*, 4-9-76.

De Voorzitter van de Industriebond NVV had zijn opvattingen over kunst en kunstenaars eerder verwoord in *Anouk Bulletin*, 7, no. 6/7, 1976, blz. 6-7.

¹⁰ Zie noot 7 en 9. Gegevens baseer ik voorts op een serie vraaggesprekken die ik in de loop van 1974 met verbondsbestuurders van de drie vakcentrales heb gehouden over het thema 'cultuur en vakbeweging'.

¹¹ Vgl. *Sociaal en Cultureel rapport 1974*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975, en Cultuur en beleid, in J. van den Doel en A. Hoogerwerf (red.), *Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland*, Alpen a.d. Rijn 1975, blz. 261-280.

¹² Van een gemeenschappelijk optreden is vooral dan sprake, wanneer het 'geloof' kan worden bijgebracht, dat de gemeenschappelijke 'vijand' de alom bezuinigende Minister is; zie bijvoorbeeld de manifestatie van 29-5-76 van het 'Anti cultuur Rem comité'.

¹³ Dit geldt zelfs voor deel-sectoren. Een aardig voorbeeld geeft P. Fenger in *Beleidsanalyse Beeldende Kunsten, Toestand en Processen*, dr. E. Boekmansstichting, Amsterdam 1976.

¹⁴ *Sociaal en Cultureel rapport 1975*, Staatsuitgeverij,

Den Haag 1976.

¹⁵ L. B. van Ommen, *Culturele aspecten van het welzijnsbeleid*, Staatsuitgeverij, Den Haag 1969, blz. 60.

¹⁶ Zie o.a.:

Redcliffe Maud, *Support for the arts in England and Wales*, Calouste Gulbenkian Foundation, London 1976. Labour must look at the arts, in *New Statesman*, 18 oktober 1974, blz. 530.

Towards cultural democracy, Council of Europe, Strassbourg 1976.

¹⁷ Een tweetal voorbeelden:

Kunst, wat is dat?, Federatie van Kunstenaarsverenigingen, Amsterdam 1976.

Te denken is ook aan de politieke beroering rondom het rapport *Beheersing van het sociaal-cultureel werk*, Nederlandse Organisatiekring, mei 1976.

¹⁸ *De Organisatie van het Openbaar Bestuur*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, rapport 6, Staatsuitgeverij, Den Haag 1975, blz. 68-71 en 80-82.

¹⁹ L. A. Welters, Loonbeleid en Cultuurbeleid, in *Beleid en Maatschappij*, nov. 1973, blz. 10-21.

²⁰ Zie noot 15, en de regeringsnota *Kunst en Kunstbeleid*, Staatsuitgeverij, 1976.

²¹ Zie noot 11.

²² Zie bijvoorbeeld: M. van Hasselt, Overwegingen ten behoeve van een socialistisch cultuurbeleid, in *Socialisme en Democratie*, september 1974.

PvdA over kunst en cultuur, in: *Anouk Bulletin*, 7, no. 5, 1976, blz. 5.

Het Sociaal en Cultureel rapport 1975, uitgave 1976, stelde vast dat alleen mensen met hoge opleidingen nog voorstander zijn van uitbreiding der kunstsubsidies, doch dat deze mensen dat ook de huidige kunstconsumenten zijn.

²³ J. van Riemsdijk, Raad voor de Kunst, portret van een advieslichaam, in *Beleid en Maatschappij*, oktober 1976, blz. 255-259.

²⁴ Gegevens zijn geput uit:

De jaarverslagen 1939-1947, 1948-1954, 1955-1956, 1957-1958, 1959-1960 en 1961-1962-1963 van de *Nederlandse Katholieke Arbeidersbeweging*; de jaarverslagen 1946, 1947, 1948-1949, 1950-1951, 1952-1953, 1954-1955, 1956-1957, 1958-1959, 1960-1961-1962, 1963-1964-1965, 1966-1967-1968 en 1969-1970-1971 van het *Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland*; de jaarverslagen 18 t/m 30 over de periode 1-1-46 t/m 1972 van het *Nederlands Verbond van Vakverenigingen*.

Voorts uit archieven van de drie vakcentrales.

²⁵ Zie noot 24 en *NRC-Handelsblad* van 11-10-76, blz. 6.

²⁶ Gegevens zijn geput uit:

Federatie no. 1, maart 1946 t/m 53, 1962.

Federatiefront, juni 1970.

Herfstblad Federatie, oktober 1970.

Federatiekrant, jan.-febr. 1971, november 1971, november 1972.

Federatiebulletins, 1976.

²⁷ Naast belangrijke nota's zoals het *Muziekplan* en het *Popplan*, vermeld ik kortheidshalve *Met Verbeelding*, *Kunstnota van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen*, Amsterdam, juni 1972.

²⁸ *Kunstenaarsorganisatie* NVV, Werkrapport ('fusierapport'), Amsterdam, NVV, 1976, blz. 20.

²⁹ H. Th. J. F. van Maarseveen, De Raad voor de Kunst, in *Tijdschrift voor Overheidsadministratie*, 17, 1961, blz. 245-258.

³⁰ Zie noot 1, blz. 38-45.

³¹ H. Th. J. F. van Maarseveen e.a., *De Cultuurstaat*, Deventer 1976.

³² Hendrik de Man, *Het Socialisme als kultuurbeweging*, vertaling van Koos Vorrink, oorspronkelijke uitgave AJC, Amsterdam 1928; heruitgave NIVON, Amsterdam 1976.

³³ In: *Dienstenbond NKV*, 2, no. 18, oktober 1976, blz. 1.

³⁴ In: *Dienstenbond NKV*, 2, no. 13, juli 1976, blz. 4.